

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ

Класифікаційні ознаки – один з головних складених елементів класифікації. Виділення й дослідження ознак класифікації, заснованих на властивостях карт як моделей дійсності визначає сукупність майбутніх класифікаційних груп карт по різних ознаках.

Ключові слова: ознаки класифікації, властивості карт, класифікація географічних карт.

Вступ. Найголовнішими елементами класифікації є *основа (ознака), класифікаційний об'єкт, класифікаційний елемент, класифікаційні групи та загальний принцип класифікування*. За основами (ознаками) відбувається розподіл за класифікаційними групами. Від правильності вибору ознак залежить успішне класифікування та виконання класифікацією своїх функцій. Основою може бути головна ознака об'єкта або сукупність ознак, які також можна класифікувати за пріоритетністю.

Аналіз останніх досягнень та публікацій. Найповнішими систематизаціями географічних карт є класифікації за окремими ознаками, розроблені К. О. Салішевим, О. М. Берлянтом, М. М. Баранським, А. І. Преображенським (спеціальні (тематичні) карти), І. П. Заруцькою (карти природи), Я. І. Жупанським (тематична класифікація економічних карт), інших вчених. На сьогоднішній день найповнішою є класифікація подана в Атласі вчителя [1]. Її вирізняє найбільша кількість основ класифікації – 14.

Постановка проблеми. Виявлення об'єкту дослідження серед множини інших складових передбачає перерахування й вивчення його властивостей. Більшість ознак існуючих класифікацій географічних карт базуються на властивостях та компонентах карти, але їх розподіл є інтуїтивним. Важливо дослідити як ознаки класифікування пов'язані з властивостями карт як моделей (рис. 1).

Мета статті – виявлення сукупності класифікаційних ознак системи географічних карт.

Вклад основного матеріалу. *Просторово-часова подібність* є основною властивістю карти і визначається геометричною, часовою і взаємозалежною подібністю карти до оригіналу. За геометричною подібністю визначають подібність форми, розмірів. Цій властивості відповідає ознака за якою карти розподіляються за просторовим та територіальним охопленням на карти суші та карти Світового океану.

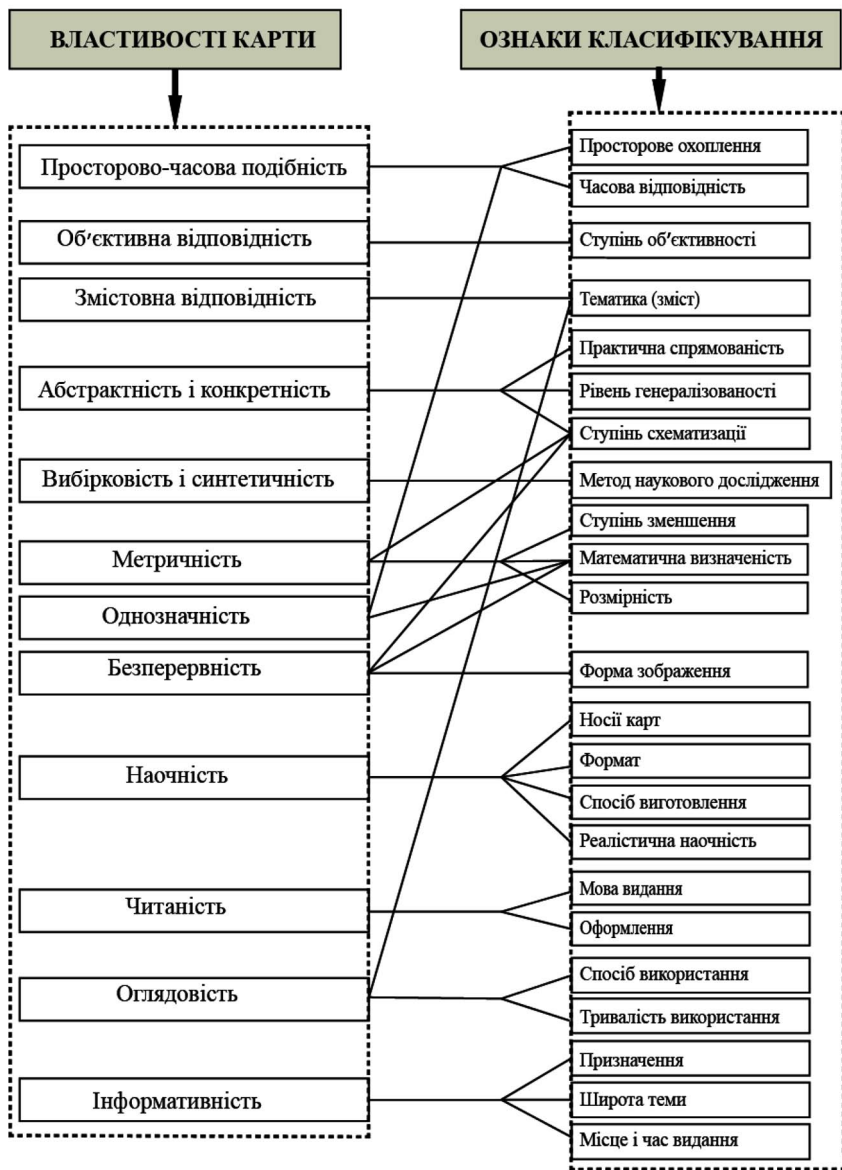

Рис. 1. Відповідність властивостей карт класифікаційним ознакам

Подальше розподілення відбувається за розміром ділянок суходолу чи водного простору. Часова подібність означає відповідність карти до сучасного стану оригіналу, або до його попередніх чи майбутніх станів.

За часовою відповідністю карти поділяються на карти певних дат та періодів у минулому (карти-реконструкції), теперішньому (сучасні карти) й майбутньому (прогнози).

Об'єктивна відповідність – це науково обгрунтоване зображення системи-оригіналу, головних типових особливостей її елементів із урахуванням їх генезису, ієрархії та внутрішньої структури [2, с. 42]. Об'єктивна відповідність швидше ідеальна властивість карт до якої мають наближатися розробники й складальники в процесі картоукладання. Водночас вона є недосяжною, оскільки карта є тільки моделлю оригіналу й ніколи не зможе його повністю замінити. Отже при розрізюванні карт за ознакою об'єктивності необхідно говорити про ступінь об'єктивності якій відповідають такі категорії як ізоморфізм і гомоморфізм. Ізоморфізм – це взаємна однозначна відповідність форм (грец. *isos* – рівний, однаковий, *morphe* – форма) [3, с. 108], а гомоморфізм – відповідність складів (грец. *homogenes* – однорідний за складом [3, с. 108]. Найголовніша властивість карт об'єктивна відповідність, яка перетворює карту на модель тісно пов'язана з явищем морфізму. Морфізм – відповідність між двома об'єктами, процесами і явищами довільної природи, перший з яких є оригіналом, другий його моделлю, заснована на застосуванні відношення тотожності [4, с. 216].

Однією з головних складових класифікації є загальний принцип класифікування. Він виступає як сукупність властивостей об'єктів, що належать до одних і тих самих груп і визначає характер відношень між різними групами. Основна функція карт - моделювання дійсності засобами картографії. За визначенням О.М.Берлянта "карта є образно-знаковою моделлю...". Для всіх видів карт зберігається їх основна властивість – вони є моделями, тобто вони є тотожними оригіналу. Отже, при класифікуванні карт *принцип морфізму* є головним – це ступінь відповідності між картою як моделлю, і системою-оригіналом. Об'єктивній відповідності належить ознака "ступінь об'єктивності", за якою виділяють такі карти, як ментальні, реалістичні та ін.

Змістовна відповідність карти проявляється через її відповідність інформаційній моделі, яка обирається для кожної карти зі своїм тематичним змістом. Карта не може змістовно стовідсотково замінити оригінал, це навіть не вдається портретним моделям земної поверхні – аеро- космоснімкам. Тому річ іде про наближення до змістовної відповідності карти конкретного тематичного спрямування, що полегшує дотримання умови наближення картографічної моделі до системи-оригіналу. Змістовна відповідність проявляється при формуванні ознаки розподілу карт за тематикою (змістом), однієї з найголовніших ознак класифікування карт. У першу чергу карти за змістом традиційно поділяються на загальногеографічні та тематичні.

Абстрактність і конкретність. Властивість конкретності притаманна

картам-спостереженням, картам-фактам на яких відображено комплекс фактичних даних про об'єкт із чітким (дискретним) їх відображенням. Прослідковуючи конкретність у відображенні об'єктів і явищ карти групуються за ознакою "практична спрямованість". Наприклад, на інвентаризаційних (констатаційних) картах найкращим чином проявляється властивість конкретності зображення. Оцінним, рекомендаційним та прогностичним картам найкраще відповідає властивість абстрактності. Ступінь абстрактності у відображенні об'єктів чи процесів зростає на рекомендаційних і ще більше на прогностичних картах у порівнянні з оцінними. Підвищенню абстрагування сприяє залучення методів математичної та статистичної формалізації. Інший шлях розгляду абстрагування карт – це формалізація змістовного навантаження, завдяки застосуванню способів картографічного зображення, використанню умовних знаків і методу генералізації (ознака "рівень генералізованості"). Групування карт, враховуючи ступінь формалізації або абстрагування, узагальнення можливе за ознакою "ступінь схематизації" (або формалізації). Наприклад, карти-ескізи, картосхеми, карти-макети тощо.

Вибірковість і синтетичність. Ці властивості карт відповідають одним із основних методів наукового пізнання – аналізу й синтезу. Вибірковість дозволяє відображувати на картах об'єкти й явища розкладаючи їх на окремі компоненти, які в реальності є об'єднаними. Синтетичність же навпаки об'єднує складові елементи через їх інтеграцію, забезпечуючи цілісне відображення системи. Ці властивості карти становлять основні напрями картографічного моделювання і складають сутність аналітичних, комплексних і синтетичних карт за ознакою "метод наукового дослідження". Окрему перехідну групу складають комбіновані карти, такі як аналітико-синтетичні, комплексно-синтетичні й ін. Вибірковість також дозволяє відображувати окремі властивості чи характеристики об'єкту на карті, навіть ті які в реальності є скритими, неявними.

Метричність. Властивість карт, яка забезпечується математичними законами побудови зображення, картографічною проекцією, точністю укладання. Властивість метричності закладена в математичній основі карти, одному зі складових компонентів карти. Наявність математичної основи відрізняє карту від інших видів картографічних матеріалів, таких як картосхеми й ін. Основна ознака групування карт, що відповідає метричності – це "ступінь зменшення зображення", що традиційно задається масштабом карти. До метричності відноситься ознака "розмірності" за якою виділяють карти 2-вимірні, 2,5-вимірні, 3-вимірні, 4-вимірні.

Однозначність зображення на картах формується за рахунок однозначної відповідності точки на карті і місцевості, однозначність координат точок та однозначна відповідність умовних знаків на карті і в легенді. Ця властивість пов'язана з ознаками "математичної визначеності"

та "просторово-часової відповідності".

Безперервність. Властивість карт, що не терпить відсутності інформації або її неповного відображення на карті. Дотримання цієї властивості інколи призводить до певного ступеня формалізації, до абстрагування. Наприклад, перехід від дискретних об'єктів до континуального відображення. Це насамперед стосується соціально-економічних карт, дані яких переважно відносяться до населених пунктів, а відображуються як дані на весь регіон. Тому властивість безперервності відповідає "математичній визначеності", "ступеню схематизації" і "формі зображення".

Наочність. Властивість карти яка вимагає найкращого подання образу явища на його моделі – карті. Наочність досягається різноманітними прийомами та їх сполученням: застосуванням зображувальних засобів, вдалих прийомів об'єднання способів картографічного зображення, розрахунок формату видання, способів виготовлення тощо. Застосування комп'ютерних технологій значно підвищило можливості покращення наочності карт за рахунок наприклад, реалістичності, об'ємності зображення, застосування мультимедійних графічних засобів, анімації тощо. Ознаки класифікування карт, що відповідають наочності визначають за "носіями карт", "форматом", "способом виготовлення", та "реалістичною наочністю" (рис.1).

Читаність. Властивість карти, що доповнює властивість наочності. Читаність пов'язана з оптимальним навантаженням карти змістовною інформацією та додатковими й допоміжними даними. Підвищити читаність карти допомагає її оформлення та компоновання. Інколи при значному навантаженні карти є доцільним перехід від чорно-білого забарвлення до кольорового. На покращення читаності може вплинути кількість мов видання.

Оглядовість. Завдяки такій властивості як оглядовість ми маємо карти різного територіального охоплення, що поєднується з оглядовістю сутності об'єктів. Їх склад, структуру чи будову разом із територіальним поширенням можуть передати лише карти. За оглядовістю можна виділити ознаку "спосіб використання" (настільні, стінні й ін. карти) і "тривалість використання" (довготривалі, миттєві карти й ін.).

Інформативність. Властивість яка вступає в протиріччя з наочністю і читаністю. Намагання якомога більше подати інформації знижує наочність, а перевантаження карти ускладнює її читаність. Необхідно витримувати баланс між інформативністю й наочністю зображення. Інформативність визначається призначенням карти, широтою теми, місцем і часом видання, масштабом. Комп'ютерні технології вдало вирішують протиріччя між інформативністю й наочністю. Наприклад, електронні карти зі скритим зображенням дають можливість виявлення всієї інформації зі збільшення масштабу.

Висновки. Розгляд властивостей карт як моделей дав можливість окреслити основні ознаки класифікування географічних карт та прослідкувати їхній взаємозв'язок та взаємовизначеність. Виявилася характерна особливість відповідності властивостей карт і класифікаційних ознак – одній властивості відповідає декілька ознак класифікування, що призведе до появи нечіткості майбутньої класифікації, тобто необхідності виділення перехідних класифікаційних груп. Виділені ознаки класифікування у подальшому визначають класифікаційні групи та їх назви за якими буде розподілена множина географічних карт. Слід зауважити на можливість уточнення й появу нових ознак при безпосередньому проведенні емпіричних досліджень із класифікування географічних карт.

Рецензент – кандидат географічних наук, професор А. М. Молочко

Література:

1. Атлас учителя / ДНВП "Картографія", Укргеодезкартографія; ред. Ж. Є. Бонк [та ін.]. – К.: ДНВП "Картографія", 2010. – 328 с.
2. Козаченко, Т.І. / Картографічне моделювання: Навч. пос. / Т.І.Козаченко, Г.О.Пархоменко, А.М.Молочко; За заг. ред. А.П.Золовського. – Вінниця: Антекс-У ЛТД, 1999. – 328 с.
3. Локшина, С.М./Краткий словарь иностранных слов/С.М.Локшина. - М.: Рус. яз., 1979. – 352 с.
4. Омельченко, В.В. Общая теория классификации. Ч. 2. Теоретико-множественные основания. / В.В.Омельченко. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 296 с.

Курач Т. Н.

КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ПРИЗНАКИ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ КАРТ

Классификационные признаки – один из главных составных элементов классификации. Выделение и исследование признаков классификации основанных на свойствах карт как моделей действительности определяет совокупность будущих классификационных групп карт по различным признакам.

Ключевые слова: признаки классификации, свойства карт, классификация географических карт.

Kurach T. M.

CLASSIFICATION SIGNS OF GEOGRAPHICAL MAPS

Classification signs – one of component staples of classification. Selection and research of signs of classification of the maps based on properties as models of reality determines totality of future classification groups of maps on different

signs.

Keywords: signs of classification, property of maps, classification of geographical maps.

Надійшла до редакції 8 лютого 2012 р.